

Emanuela Dima

MECANISME SEMANTICE IMPLICATE ÎN UZUL ANTROPONIMIC AL UNOR APELATIVE PĂSTOREȘTI¹

1. Este cunoscut faptul că numele proprii nu sunt, ca geneză, semne primare. În formarea lor se apelează la elementele și la regulile de combinare deja existente într-o limbă². Pe măsura integrării numelui propriu în sistemul de semne al limbii și al întăririi funcției sale denominative, acesta își pierde motivarea (apelativele care stau la baza numelor proprii ajung să-și piardă sensul în această nouă funcție). În consecință, în timp, numele propriu a ajuns să posede numai facultatea de a desemna ceva, singularizând totodată, pe când numele comun și-a păstrat dubla facultate de a însemna și de a desemna ceva. Numele propriu apare, în prezent, ca fiind *lipsit de conținut semantic*, având numai sferă de întrebuințare, în timp ce, prin contrast, numele comun posedă o semnificație, un conținut semantic, și are o sferă largă de întrebuințare³.

Pentru perioade de timp determinate, însă, o anumită parte a subansamblului numelor de persoană – antroponimele delexicale – pare a se sustrage acestei trasături definitorii.

Raportarea acestor antroponime la numele comune care stau la baza formării acestora a sugerat ipoteza, acceptată de mai mulți autori, a existenței unei certe condiționări între *încărcătura semantică* a apelativelor și posibilitatea apariției acestora cu funcție de individualizare umană (cf. Ionescu MDO; Evseev 1997). În mod evident, această aserțiune se verifică numai dacă această componentă este privită la momentul, limitat în timp, al apariției și formării ei din elemente ale vocabularului.

Unii autori au postulat implicarea, în procesul inițial de formare a numelor individuale din elemente ale vocabularului, caracteristic stadiilor foarte vechi de dezvoltare a societății umane, a unui mod particular de concepere a realității, altul decât cel după care se guvernează, de pildă, societățile occidentale contemporane.

¹ Contribuția de față poate fi considerată un apendice al unui articol apărut anterior (Dima 2007) și constă în o analiză succintă, din altă perspectivă, a aceluiași material onomastic. Acest aspect motivează, printre altele, apelul redus la minimum referitor la inventarul antroponimic înregistrat documentar.

² Mihăilă 1978: 267–278.

³ Teiuș 1969: 8.

Acest tip străvechi de mentalitate, numit mitic, sau magico-mitic, specific unor comunități socio-umane aflate în intimă simbioză cu realitatea extrasenzorială, este definit, printre altele, de viziunea particulară, conform căreia numele se află în raport de cosubstanțialitate cu esența. Ca urmare, momentul opțiunii pentru un nume era echivalentul unui act magic, în care denominatorul trebuia să răspundă anumitor cerințe legate de obținerea protecției împotriva influențelor nefaste pe care lumea extrasenzorială o putea exercita asupra nou-născutului și de asigurarea transferului către acesta, prin intermediul numelui respectiv, a anumitor calități fizice sau psihice.

La nivelul acestor societăți, numele avea dublu rol: de desemnare dar și de protecție, de menire. Această ultimă funcție a fost, ulterior, în perioada post-creștină, asigurată de apelul la panteonul mistic superior, reprezentat de sfinții canonizați, a cărui bunăvoință și protecție era invocată, de regulă, prin atribuirea numelui acestora nou-născutului.

Raportându-ne, prin contrast, la etape recente de evoluție ale subansamblului antroponimic, format din *numele individuale* (mai precis *prenume*), constatăm că sporul numeric al acestui subansamblu, realizat prin acceptarea de noi unități și înmulțirea familiei onomastice a acestora, pare a fi condiționat de alți factori. Astfel, în alegerea unui nume prevalează atât criteriul cultural (orientarea grupului socio-uman către o anumită zonă de influență, de pildă), cât și, indiscutabil, cel eufonic. Implicarea în acest proces a domeniului referențial de care numele ar putea fi legat, indirect, prin apelativul de la baza acestuia, este nesemnificativă, aproape nulă.

Această etapă, definită de separarea oricărei legături între planul numelor comune (a cărui caracteristică este implicarea factorului *semnificație* în funcționarea unităților respective) și planul numelor proprii (atribuite, la acest moment, în virtutea altor criterii) poate fi considerată etapa definitivă de transformare a numelui comun în nume propriu.

Din acest moment, anumite nume de persoană, de pildă, au posibilități crescute de a pătrunde în sisteme onomastice aloglote, unde sunt menținute în uz în virtutea altor factori decât semnificația inițială a numelor comune care le-a favorizat conversiunea antroponimică.

În cazul onomasticului național cu motivare semantică, o analiză diacronică asupra stocului atestat documentar conduce la concluzia existenței unei certe legături între vitalitatea anumitor unități ale sistemului antroponimic popular și semantica numelor comune din care acestea provin. În cadrul inventarului antroponimic delexical, numele raportabile la lexeme cu semantică pastorală ocupă, numeric, o poziție forte.

Descrierea sumară a tipologiei deplasărilor semantice favorabile transferului în domeniul numelor proprii a unor apelative subsumate vocabularului păstoresc

moștenit, precum și felul în care această încărcătură semantică influențează încadrarea funcțională a lexemului respectiv în sintagma denominativă umană constituie obiectul articolului de față.

2. Este evident că posibilitățile de descriere a unui mediu socio-cultural popular cresc în cazul aprecierii corecte a criteriilor de selectare a anumitor apelative care sunt considerate apte de a fi înzestrate cu atributele numelui. Din această perspectivă, onomasticonul autohton, al cărui inventar antroponimic se reduce la un număr nesemnificativ de nume, dificil, sau chiar imposibil de raportat la elementele ale vocabularului, poate ajuta prea puțin, la nivelul cunoștințelor actuale.

Totuși, ne considerăm îndreptățiți să presupunem, că cel puțin în anumite cazuri, s-ar putea să avem a face cu păstrarea anumitor *mecanisme denominative* străvechi, active la nivelul mediului socio-cultural autohton. Nu este exclus ca acestea să se fi perpetuat până recent, prin transmiterea lor orală la nivelul segmentului rustic al populației românești, despre care se poate afirma că nu și-a pierdut nici în prezent facultatea de a se orienta cultural după precepte caracteristice modului magic de percepție și de concepere a realității.

Înzestrarea cu funcție antroponimică a unor termeni care, prin semantica lor, erau considerați a avea proprietăți apotropaice sau care puteau asigura, prin raportarea la anumite realități mito-simbolice, familiare orizontului de cunoaștere popular, transferul anumitor calități fizice sau psihice către cel vizat, ar putea să facă parte din moștenirea foarte veche a spiritualității autohtone⁴.

Această caracteristică ne-a îndreptățit să presupunem că extinderea uzului anumitor nume de animale ca *prenume* este o cutumă denominativă ale cărei rădăcini nu este exclus să se afle în mentalitatea autohtonă. O anumită parte a acestui inventar antroponimic delexical trimite la realități socio-culturale specifice unui mediu pastoral, iar transmiterea acestor nume până în prezent poate fi pusă pe seama conservatorismului specific acestor comunități.

În ceea ce privește categoria funcțională a *supranumelor*, aceasta pare a fi existat încă din timpuri foarte vechi (supranumele erau curente în perioada antică, în spațiile etno-culturale cunoscute documentar). Imposibilitatea depistării

⁴ Statutul de animal totemic pe care *lupul*, de pildă, îl are la nivelul culturii populare românești (reflectat, printre altele, în familia antroponimică impresionantă a lexemului respectiv, explicată îndeosebi, prin frecvența apariției acestuia în ritualul de schimbare a numelui) pare a avea rădăcini străvechi. Ne referim, în special, la spiritualitatea dacică (cf. certele trăsături lycamorfe ale stindardului dacic) peste care s-a grefat, probabil, stratul credințelor romane legate de acest animal (vezi, printre altele, reprezentarea simbolică a întemeietorilor mitici ai Romei) (Eliade 1980: 21 ș.u.). Un alt nume caracteristic spațiului lingvistic autohton ar putea fi considerat *Bucur*, frecvent folosit ca supranume în mediile păstorești. Prin apelul la acest nume, folosit în anumite regiuni, numai până la botezul copilului, unii autori, cel puțin, consideră că avem a face cu perpetuarea unei străvechi cutume dacice (cf. Brâncuș 1995: 29).

modalității și a criteriilor de formare și de transmitere ereditară a acestora la nivelul societății românești medievale a condus la ipoteza existenței unei epoci dominate de numele unic, reprezentat de numele individual (prenumele). Concluziile mai multor studii invalidează însă, această ipoteză (cf. Ionescu 1980; Vulcănescu 1970).

Anumite *supranume* au apărut ca urmare a necesității omenești de a râde pe seama defectelor – *porecele* – și numai în mod accidental, o parte a acestora a ajuns să se fixeze cu această funcție. Majoritatea, însă, se pot pune aproape exclusiv pe seama necesității de identificare umană.

Modul în care semantica unor termeni este implicată în procesul de transfer în domeniul antroponimic precum și condiționarea încadrării funcționale în sintagma denominativă a acestora, în urma conversiunii antroponimice, de tipul conotației implicate în acest proces, constituie obiectul articolului de față.

3. În ceea ce privește acțiunea **mecanismelor semantice** ce pot explica transferul apelativelor cu semantică păstorească în domeniul numelor proprii, aceasta caracterizează ambele nivele: atât cel al *numelor comune* (care devin astfel apte de a participa la denominația umană), dar și cel al *numelor proprii*, unde se face apel la unități preexistente în inventarul antroponimic specific unei epoci istorice date. Pe baza acestora se creează, de regulă prin derivare, alte nume.

Se poate remarca o certă condiționare a tipologiei acestor mecanisme de încadrare funcțională a unității lexicale supusă analizei în cadrul sintagmei denominative, în urma procesului de conversiune antroponimică.

În principal, deplasările semantice implicate în transferul apelativelor în domeniul numelor proprii sunt de tip *metaforic* (motivate de asemănare cu realități familiare) și de tip *metonimic* (bazate pe existența unei relații de apartenență, incluziune sau cauzalitate între cel denumit și anumite aspecte – calități, persoane, obiecte sau locuri – care pot fi asociate, într-un fel sau altul, cu acesta, și prin raportare la care, acesta poate fi denumit). Având în vedere că sinecdoca presupune, de asemenea, un raport bazat pe relația de contiguitate între cele două unități implicate în procesul semantic respectiv, o vom considera, din rațiuni practice, un subtip particular de metonimie.

Subcategoriile rezultate ar putea fi caracterizate și prin introducerea altor factori, precum *afectivitate* sau *tipul conotației* (cel mai adesea neutră, dar și pozitivă sau negativă). Un alt criteriu relevant în această descriere este reprezentat de categoria funcțională – poziția pe care termenul respectiv o poate ocupa, prin conversiune antroponimică, în cadrul sintagmei denominative populare.

4. Antroponime rezultate prin metaforizare

După cum am putut remarca din analiza materialului lexical moștenit circumscris sferei semantice păstorești, efectuată din perspectiva posibilității de transfer a acestora în domeniul antroponimic, există, în majoritatea cazurilor, chiar

în planul numelor comune, o anume încărcătură semantică, de regulă figurată, ce poate explica, cu destulă ușurință, întrebuițarea termenului respectiv cu funcție denominativă umană.

La nivelul comunităților umane bine încheiate (cum sunt cele rurale) lexemele respective cunosc adesea circulație ca epitete – apreciative dar, de cele mai multe ori, cu valoare depreciativă – menite a caracteriza și, nu în ultimul rând a stigmatiza, anumite trăsături fizice sau tipare comportamentale omenești. Dintre acestea, evident, numai unele au ajuns să facă parte, în urma acceptării poreclei respective ca nume distinctiv de întregul grup familial și a transmiterii acesteia prin urmași, din onomasticonul românesc oficial.

Implicarea, în procesul desemnării umane, a unuia din tipurile principale de conotație (pozitivă sau favorabilă și negativă, defavorabilă⁵) condiționează, după cum vom vedea, posibilitatea încadrării funcționale a lexemului respectiv în sintagma denominativă.

Apar ca **supranume individuale admirative** lexemele implicate în procesul de denotație umană prin sensuri conotate pozitiv, favorabile, prin care se dorește recunoașterea și punerea în lumină a unor calități umane impresionante pentru conștiința colectivă. În schimb, **porecele** presupun, dimpotrivă, actualizarea, în cadrul acestui mecanism, a unor sensuri cu certă încărcătură negativă, exprimate de regulă, concis, mai cu seamă prin apelul la anumite simboluri a căror descifrare este, de cele mai multe ori, numai la îndemâna unei colectivități umane închise.

4.1.a. În descrierea și caracterizarea **f a v o r a b i l ă , a p r e c i a t i v ă**, a ființei umane sunt implicate numai anumite lexeme legate de domeniul referențial păstoresc. Numele provenite de la acestea se pot regăsi destul de rar în inventarul antroponimic actual, susceptibile de fi raportate la această modalitate de denotație, fiind, cel mai probabil derivatele diminutive⁶ și este de presupus că inițial acestea au circulat ca supranume individuale.

Categoria funcțională a **supranumelor admirative**, cu o frecvență extrem de redusă la nivelul spațiului etno-cultural românesc, aspect cauzat, în bună parte, și de tendința spre ironie proprie temperamentului și intelectului popular românesc, înregistrează oficial un număr mic de unități în care sunt implicați termeni pastorali. Ar putea fi cazul pentru numele **Berbecel** (Iordan 1983: 60), sau al îmbinării cu aparență pleonastică **Oaie-blândă** (Bogdan 1946: 181).

⁵ Slave 1991: 14–15.

⁶ Apariția unor nume rezultate prin combinarea cu sufixe diminutive nu are întotdeauna ca efect „neutralizarea” semanticii mai puțin favorabile a lexemului de la baza familiei antroponimice. În cazul majorității acestor nume delexicale avem a face cu derivate deonomastice, formate prin raportare la unul din membrii familiei (cf. *Lupușor*, supranume al unei persoane al cărei ascendent masculin fusese cunoscut prin apelativul *Lupu*). Obiectul studiului de față îl constituie analiza antroponimelor din perspectiva *momentului* apariției acestora (momentul de conversiune antroponimică) și tipologia mecanismelor semantice implicate în acest proces.

Aceste supranume trimit la termeni care, prin sfera lor referențială, sunt legate, conform mentalității și credințelor populare românești (active mai cu seamă în secolele trecute), de o simbolistică profund benefică, încărcată chiar de o anumită aură a sacralității (erau, la nivelul mediilor socio-economice pastorale, vietățile preferate în ritualurile sacrificiale). Acest aspect cunoaște reflectare, în plan lexical, în încărcătura semantică figurată pozitivă a termenilor respectivi: *oaia* (și mai ales *mielul*) au cunoscut circulație ca epitete circumscrise noțiunii de bunătate, blândețe sau inocență. Latura pozitivă a *berbecelui* este legată de ideea de bărbăție precum și de cea de forță mentală, tradusă în capacitatea de dominare a turmei. Lexemul este, adesea, asociat acestor calități (cf. Coman 1986: 26).

În același stoc, al epitetelor ce conotează apreciativ ființa umană, cu circulație în planul numelor comune, găsim, în mod surprinzător, și câțiva termeni caracteristici subansamblului numelor de animale⁷: **căpriță**, termen admirativ al sprintenelii, vioiciunii tinerelor fete; **ciută** descrie succint fete sau femei tinere suple, cu mișcări vioaie și pline de eleganță; prin lexemul **ied** (ieduț) sunt „alintați” băieți sprinteni, zburdalnici; calificativul **mânz** se aplică îndeosebi copiilor mici cu un comportament afectuos față de părinții lor.

Majoritatea acestora, prin sensurile semnalate mai sus, se află la baza unor **supranume personale**, compliniri și nu de puține ori înlocuitori ale numelor individuale (de botez). Acestea apar numai accidental înregistrate în documentele oficiale caracteristice secolelor trecute, îndeosebi anterioare secolului al XIX-lea, când formula antroponimică oficială era deja stabilă și funcțională.

Încărcătura semantică pozitivă, marcată târziu și numai regional, de dezvoltări de conținut mai puțin agreabile, a făcut ca unele dintre aceste lexeme să fie regăsite până târziu în stocul unităților ce se puteau atribui ca nume individuale (cazul pentru *căpriță*, *miel* și *oaie*).

Schimbarea categoriei funcționale a acestor unități – de la supranume la nume individual (acceptat în cadrul ceremoniei de botez) – poate fi pusă însă, pe seama unui alt gen de deplasare semantică, prin care numele este atribuit în funcție de efectul urmărit prin acesta, fenomenul fiind condiționat de sfera referențială asociată lexemului respectiv.

4.1.b. Uzul unui apelativ cu sens conotativ *d e f a v o r a b i l* (peiorativ chiar) caracterizează în principiu subcategoria **supranumelor** provenite din **porecle**.

Categorie de graniță, similare substantivelor proprii prin existența funcției de identificare, și substantivelor comune prin implicarea conținutului lor semantic, poreclele impresionează, la nivelul întregului spațiu romanic, prin diversitate și pitoresc, constituind, indiscutabil, unul din modurile prin care se reflectă spiritul și

⁷ Este cunoscut faptul că apelul la nume de animale pentru descrierea sau caracterizarea succintă a ființei omenești presupune, de regulă, implicarea unei certe nuanțe depreciative.

inteligența populară. Reușesc să se impună în uzul colectivității numai acele porecle ce sugerează anumite trăsături de caracter și de comportament reale ale celui vizat. De altfel, în întreg spațiul etno-cultural românesc, atribuirea poreclelelor este încă un proces viu și se întâmplă, în secolele trecute, ca o singură persoană să fie cunoscută simultan, chiar la nivelul aceleiași comunități, prin mai multe porecle (cf. Pașca 1936).

Pe de altă parte însă, trebuie să semnalăm și faptul că existența și acceptarea unei porecle ca semn distinctiv de denotație era un fapt considerat, în cadrul societății arhaice românești, de natură a altera renumele și implicit numele persoanei respective (care se forma, conform tradiției, prin raportare la numele capului familiei, apt juridic și social), afectându-i acesteia capacitatea de exercițiu a drepturilor și datoriilor în fața organelor judiciare comunitare și de stat (cf. Vulcănescu 1970: 1103).

Este și aceasta, probabil, una din explicațiile prezenței în număr redus a patronimicelor formate de la acest tip de supranume, înregistrate documentar și transmise ereditar până în prezent.

Majoritatea lexemelor implicate în etichetarea tipologiei comportamentale umane, cu implicații directe în denotația umană, ale căror dezvoltări metaforice de sens conduc la uzul peiorativ al acestora, este formată aproape în exclusivitate din nume de animale: *berbece*, implicat aici prin latura sa mai puțin plăcută, legată de încăpățănare și îndărătnicie, *capră*, simbol al nerușinării sau mândriei nejustificate, *țap*, termen prin care este vizat comportamentul sexual nestăpănit, îndeosebi al celor vârstnici, *căpușă*, model concis de exprimare în legătură cu obiceiul de a trăi din munca altora, *lup*, etichetă pentru viclenie și lăcomie sau *urs* referitor la un comportament asocial, necomunicativ (cf. Dima 2007: 50).

În contextul acestor afirmații remarcăm faptul că, adesea, „forța” peiorativă a poreclei respective era sporită în mod semnificativ prin îmbinarea cu anumiți formanți, de regulă sufixe augmentative, ipoteză sugerată mai cu seamă de forma în care apar înregistrate unele nume din onomasticonul actual: *Berbecilă* (cf. Iordan 1983: 60), *Căprău*⁸, *Căprilă* (Pașca 1936: 356), *Țăpoi* (Iordan 1983: 467), *Lupău* (Iordan 1983: 284), *Ursoiu* (Iordan 1983: 477).

Tipurile de porecle provenite din sfera animală sunt mult mai numeroase decât cele raportabile la realități ale vieții pastorale. Acestea trimit la un fenomen general – nevoia de a râde pe seama defectelor omenești (cf. Candrea 1896) – care ar putea fi considerată, la nivelul comunităților mici, a avea, în ultimă instanță, un cert efect psihologic curativ.

De remarcat că dezvoltările semantice de tip metaforic caracterizează exclusiv categoria supranumelor, din care proporția cea mai ridicată provine din

⁸ În cazul în care acest nume nu provine dintr-o îmbinare paratactică de tipul „cap-rău”, transformată în „căprău” în urma unei disimilări vocalice.

porecle. Din varii motive, numai o parte ne semnificativă sub aspect numeric a sfârșit a se fixa ca nume de persoană.

5. Antroponime-metonimii

Procesul semantic de tip metonimic, activ îndeosebi la nivelul proceselor mentale, logice, presupune, în esență, existența unei relații de contiguitate între părțile implicate în procesul denominativ. Din punctul de vedere al „coloraturii” afective, dezvoltările de sens de acest tip, implică într-o măsură mult mai mică factorul conotativ sau afectiv, având în vedere că o proporție redusă din supranumele formate prin acest procedeu au circulat propriu-zis ca *porecle*.

Majoritatea unităților formate în acest fel a cunoscut de la bun început uzul în domeniul denominativ uman, și au fost folosite ca *supranume complementare*. În cadrul sintagmei denominative, numele formate în urma conversiunii de tip metonimic apar atât cu funcție de *nume individuale*, cât și ca *supranume personale*, *de grup* sau *colective*, acoperind deci, toată gama funcțională.

Sesizăm două nivele la care se poate constata acțiunea acestui mecanism:

a) primul tip vizează preluarea apelativului în domeniul numelor proprii; poate fi întâlnit în procesul de formare a numelor sau supranumelor individuale primare;

b) cel de-al doilea caracterizează exclusiv domeniul numelor proprii, aflându-se la baza creării numelor complementare sau adiționale de la unități deja existente în fondul antroponimic sau toponimic.

5.1. Un caz particular de metonimie ar putea fi considerat, după părerea noastră, cel reprezentat de uzul ca **nume individuale** tolerate chiar în cadrul ceremoniei de botez, a unor nume de vietăți, proces prin care, la nivelul mentalității populare, se încerca efectuarea unui transfer de calități atribuite acestora, spre copilul nou-născut.

Modul mitic de concepere a lumii se reflectă, la nivelul societății populare românești, și în conservarea, timp îndelungat, a anumitor cutume denominative care aveau la bază credința că unele vietăți se bucură, printre altele, de înzestrarea cu anume calități, cum ar fi sănătatea, frumusețea fizică, agerimea sau bărbăția, calități care se doreau și nou-născuților prin atribuirea acestor nume. Astfel se poate explica apariția în documentele românești caracteristice întregului ev mediu a unor nume individuale (prenume), ce trimit la vietăți domestice precum *aretele*, *căprița*, *oaia*, *mielul*, sau dimpotrivă, sălbatice: *lupul* și *ursul* (cf. Evseev 1997: 314).

Acestea apar înregistrate ca **prenume** la nivelul secolelor trecute, mai cu seamă ca derivate diminutive: *Căpriia*, *Căprina*, *Căprița* (Tomescu 2001: 34); *Oica*, *Oița* (Bogdan, 1946: 181) rar în forma-bază: *Ariete* (Constantinescu 1963: 420), *Mielu* (Tomescu 2001: 32).

După cum se poate observa, domeniul referențial implicat în transferul antroponimic este conotat în mod cert pozitiv, și este greu de presupus absența

oricărei implicări a factorului afectiv în procesul denominativ, având în vedere caracteristica numelui la nivelul acestor societăți (cf. supra).

5.2. Apelul la nume de părți ale corpului, sau la nume de culori a căror sferă de întrebuițare, deși inițial legată exclusiv de sfera animală, a cunoscut extindere și în legătură cu referenți umani s-a făcut, în general, pentru crearea unor supranume marcate de o certă conotație nefavorabilă, care însă, spre deosebire de cazurile prezentate anterior, sunt mult mai puțin subtile. Prin acestea se face referire directă la anumite trăsături fizice atipice: *Bardzu, Bălan, Bălțatu, Bălu, Burdujel, Călbăjos, Coadă-lată, Coadă-galbenă, Cornea* etc.

Apariția acestor *supranume*, de tipul evocării directe, poate fi motivată semantic de anumite trăsături fizice sau psihice considerate atipice la nivelul colectivității, procesul semantic prin care aceste apelative (nume de părți ale corpului în general) sunt înzestrate cu funcție de identificare și individualizare a persoanei poate fi considerat de tip metonimic (putem vorbi chiar de sinecdocă în cazul în care este implicat raportul parte-întreg).

5.3. Modalitatea prin care o anumită persoană este denumită printr-un derivat de la un nume prin care se indică îndeletnicirea persoanei respective are la bază, de asemenea, același tip de dezvoltare semantică. Acest procedeu denominativ este, de altfel, caracteristic întregului spațiu romanic și cunoaște o vechime remarcabilă. În formarea acestui tip de denumire sunt implicate derivate de la termeni – nume de animale (*arete, berbece, capră, mânzare, oaie* etc.), nume de instrumente caracteristice (*căldare, cupă, fluier, putină*) sau nume de produse (*brânză, caș, lână, urdă, unt*). Procedeu, caracterizat prin nonimplicarea factorului afectiv, este îndeobște caracteristic domeniului numelor proprii și ajută la formarea *numelor de agent*.

5.4. Modul de denominație a unei persoane prin raportare la numele grupului, sau la numele unui ascendent (matern sau patern) presupune de asemenea, un proces semantic de tip metonimic specific, în exclusivitate, numai planului numelor proprii.

Supranumele formate de la numele mamei (**matronimicele**) pot fi transmise și pe cale ereditară. În plan formal, aceste supranume pot fi relativ ușor recunoscute, căci ele se formează, conform modelului tradițional, cu sufixe specifice: **-oiu, -esu, -an**. Primele două sufixe se atașează la o temă reprezentată de supranumele mamei; în cel de-al doilea caz tema este chiar numele de botez al acesteia. Trebuie să precizăm că acestea se pot confunda foarte ușor, dată fiind omonimia în plan formal, cu o subcategorie a **maritalelor**, recte cu supranume ale soților „gineriți”, cunoscuți în comunitate după (supra) numele soției sau al socrului.

O altă modalitate foarte veche de denominație, în care supranumele este format de la un ascendent matern, este reprezentată de modelul analitic (întâlnit în prezent numai în formă aglutinată): *Alupei* (Jordan 1983: 27) model cu circulație regională, specific îndeosebi ținuturilor Moldovei.

În funcție **patronimică** se consideră numele create în mod tradițional prin sufixare cu formantul **-escu**, dar și cele care apar prin preluarea numelui patern (de botez sau supranume) ca atare, funcționând în sintagma denominativă ca determinant apozitiv.

Numeroase nume din onomasticonul actual sunt supranume care trimit la numele unui întemeietor al unei obștii sau la numele localității de proveniență a grupului social din care aceștia făceau parte. Sub aspect formal, aceste nume se formează prin singularizarea formei de plural pe care o presupune întotdeauna numele de grup. Formanții specializați în limba română pentru crearea numelor de grup sunt sufixele **-ești**, **-eni**, **-ari**⁹. Studiile dedicate modului inițial de funcționare a acestor formanți sugerează existența unei stricte specializări a acestora. Astfel, modelul tradițional impunea folosirea sufixului **-escu(l)** pentru redarea fenomenului de rudenie – individualizarea unui membru al grupului social care se revendica de la un înaintaș (moșul, întemeietorul așezării, sau cneazul care a avut în stăpânire satul respectiv), în timp ce **-eanu(l)** sau **-aru(l)** erau formanți rezervați exclusiv pentru exprimarea domicilierei, supranumele astfel formate fiind funcționale mai cu seamă în afara spațiului-macă al grupului social respectiv.

Semnalăm vechimea acestor procedee denominative, aspect sugerat îndeosebi de originea și vechimea unor formanți: **-escu** pare a fi caracterizat inițial chiar spațiul lingvistic autohton¹⁰.

Remarcăm, ca o concluzie, faptul că aceste mecanisme semantice prin care apelativele cu semantică pastorală cunosc transfer în domeniul numelor proprii se circumscriu procedeele generale specifice spațiului lingvistic românesc prin care numele comune sunt folosite ca mărci de individualizare umană. Vechimea acestor nume și a procedeelelor specifice de formare a acestora sugerează că este hazardată acceptarea, în totalitate, a ipotezei „fracturii” totale a onomasticonului românesc față de cele caracteristice spațiilor etno-culturale de la care, de altfel, poporul român se revendică în alte aspecte ale existenței sale.

ABREVIERI. BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

Bogdan 1946	=	Bogdan, P. Damian, <i>Glosarul cuvintelor românești din documentele slavo-române</i> , Institutul de studii și cercetări balcanice, București.
Bolocan 1976	=	Bolocan, Gheorghe, <i>Categoria nume de grup în toponimie</i> în LR, XXV, nr. 1: 89–98.
Brâncuș 1995	=	Brâncuș, Grigore, <i>Cercetări asupra fondului traco-dac al limbii române</i> , București.
Candrea 1896	=	Candrea, Ioan-Aurel, <i>Poreclele la români</i> , București.
Constantinescu 1963	=	Constantinescu, N. A., <i>Dicționar onomastic românesc</i> , Editura Academiei.

⁹ Cf. Bolocan 1976: 89–98.

¹⁰ Ionescu 1980b: 417–421.

- Dima 2007 = Dima, E. *Aspecte ale transferului apelativelor cu semantică pastorală în antroponimie*, în LR, LVI, nr 1 : 45–56.
- Evseev 1997 = Evseev, Ivan, *Dicționar de magie, demonologie și mitologie românească*, Editura Amarcord, Timișoara.
- V. Goicu 1996 = Goicu, Viorica, *Nume de persoană în Țara Zarandului*, Timișoara.
- Ionescu 1975 = Ionescu, Christian, *Mică enciclopedie onomastică*, Editura Enciclopedică Română, București.
- Ionescu 1978 = Ionescu, Christian, *Sistemul antroponimic românesc în secolele al XIV-lea și al XV-lea (Țara românească)* în LR, XXVII, nr. 3: 243–252.
- Ionescu 1980a = Ionescu, Christian, *Antroponimia românească. Rezumatul tezei de doctorat*, București.
- Ionescu 1980b = Ionescu, Christian, *–escu în antroponimia românească*, în SCL XXXI, nr. 4: 417–421.
- Ionescu 1990 = Ionescu, Christian, *Numele de familie românești*, în LR, XXXI, nr. 3: 243–248.
- Iordan 1983 = Iordan, Iorgu, *Dicționar al numelor de familie românești*, București, Editura Științifică și Enciclopedică.
- Mihăilă 1978 = Mihăilă, Ecaterina, *Despre geneza și funcția numelor proprii*, în LR, XXVII, nr. 3: 267–278.
- Pașca 1936 = Pașca, Ștefan, *Nume de persoane și nume de animale în Țara Oltului*, București.
- Petrovici 1970 = Petrovici, Emil, *Studii de dialectologie și toponimie*, Editura Academiei, București.
- Roșianu 1976 = Roșianu, I., *O problemă de onomastică în discuție: categoriile antroponimice* în LR, XXV, nr. 3: 289–301.
- Scurtu 1966 = Scurtu, Vasile, *Termenii de înrudire în limba română*, Editura Academiei, București.
- Slave 1991 = Slave Elena, *Metafora în limba română. Comentarii și aplicații*, Editura Științifică, București.
- Stan 1973 = Stan, Aurelia, *O problemă de terminologie onomastică: poreclă-supranume*, în CL, XVIII, ian.–iunie, Cluj: 85–90.
- Teiuș 1969 = Teiuș, Sabina, *Referitor la sfera și locul onomasticii în lingvistică*, în „Studii și materiale de onomastică”, Cluj: 1–11.
- Tomescu 2001 = Tomescu, Domnița, *Numele de persoană la români. Perspectivă istorică*, Editura Univers Enciclopedic, București.
- Vulcănescu 1970 = Vulcănescu, Romulus, *Antroponimia în „obiceiul pământului”* în Actele celui de-al XII-lea Congres Internațional de lingvistică și filologie romanică, vol. I, București: 1099–1103.

SEMANTIC MECHANISMS INVOLVED IN THE USE OF
PASTORAL TERMINOLOGY IN HUMAN DENOMINATION

(Abstract)

This short contribution focuses upon the way in which the use of some ancient pastoral words as human names is conditioned by their semantics.

*Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”
București, Calea 13 Septembrie nr. 13*